

ויאמר, ויאמר, ויאמר

וַיֹּאמֶר לָהּ מְלָאךְ ה' שׁוּבִי אֶל גְּבֻרָתְךָ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיךָ: וַיֹּאמֶר לָהּ מְלָאךְ ה' הִרְבָּה אֲרָבָה אֶת זֶרְעֶךָ וְלֹא יִסְפֵּר מֵרֹב: וַיֹּאמֶר לָהּ מְלָאךְ ה' הִנֵּךְ הָרָה וְיִלְדֶּת בֶּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל... (טז, ט-יא)

'ויאמר לה מלאך ה'" חוזר על עצמו שלוש פעמים - והענין בולט מאוד בזרותו, מדוע כל משפט מצריך 'ויאמר' בפני עצמו? דבר זה הביא את רש"י לפרש שהיו אלו שלושה מלאכים. אמנם לא כל המפרשים מסכימים בזה, יעויין למשל ברד"ק.

מעניין ששני מחברים בני אותה תקופה פותרים את החזרה המשולשת באותו רעיון, האחד הוא דון יצחק אברבנאל, והשני הוא ר' יצחק קארו, דודו של מרן רבי יוסף קארו, בספרו תולדות יצחק.

לשיטתם המלאך רצה להסתפק באמירה הראשונה 'שובי אל גבורתך והתעני תחת ידיה', אלא שהגר לא הבינה, או לא התרצתה, ועל כן הוסיף דברים פעם שניה ושלישית. נביא בתמצית את פירוש האברבנאל:

בתחילה אמר לה המלאך – מכיון שאת מודה ששרי היא גבירתך [כפי שאמרה הגר בעצמה], אין ראוי שתברחי ממנה אלא קבלי את מרותה אף שתתעני תחת ידיה. אבל הגר לא התרצתה בזה, ובעיקר כי חששה שתפיל את ולדה מחמת קושי העינוי. על זה הוסיף המלאך ואמר לה "הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרוב" – אין לך לחשוש שתפילי את ולדך, אבל הגר עדיין לא נתפייסה כי חשבה שאולי הכוונה לילדים אחרים שיוולדו לה, ולכן הוסיף המלאך ואמר "הנך הרה ויולדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' את עניך" – אל תיראי שימות הולד ואל תיראי מהתמדת העינוי, כי את תלדי בן ותקראי את שמו ישמעאל בלדתו לפי שכבר שמע ה' את עניך, ובזה הבטיחה שלא תתמיד בענויה ושלא ימות הולד.

היכן נאמרה גרות אצל יצחק

וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ (טו, יג)

רש"י כאן מבאר שאצל כל האבות מצינו לשון גירות: ...ומשנולד יצחק 'ויגר אברהם' וגומר (להלן כא, לד), וביצחק - 'ויגר יצחק בגרר', 'ויעקב גר בארץ חם' (תהלים קה, כג), 'לגור בארץ באנו' (להלן מז, ד).

הפלא הגדול הוא שאין פסוק 'ויגר יצחק בגרר'! יש 'וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בְּגֵרָר' (להלן כו, ו), יש גם 'וַיֵּסַע מִשָּׁם אֲבָרָהָם אֶרְצָה הַנִּגָּב וַיֵּשֶׁב בֵּין קְדָשׁ וּבֵין שׁוּר וַיֵּגֶר בְּגֵרָר' (להלן כ, א) – אבל אין פסוק שכותב 'ויגר יצחק בגרר'.

מחמת כן יש שהגיהו בלשון רש"י את הפסוק 'גור בארץ הזאת' שבתחילת פרשת תולדות (כו, ג). אך מעיון בכתבי יד ובדפוסים ראשונים עולה שבכולם כתוב 'ויגר יצחק בגרר'. או שיש מהם הגורסים 'ויצחק' – ויגר בגרר'. אך גם זה אינו פסוק שכתוב ביצחק אלא באברהם, והיינו הפסוק 'וַיֵּשֶׁב בֵּין קְדָשׁ וּבֵין שׁוּר וַיֵּגֶר בְּגֵרָר' שהבאנו קודם לכן. ואי אפשר לומר שיצחק היה יחד עם אברהם וממילא הגלות מתייחסת גם אליו, כי יצחק עדיין לא נולד אז.

הפלא הגדול הוא שה'פסוק' הזה מופיע בעוד מקורות רבים: רמב"ן (לקמן פסוק טו) מצטט אותו פסוק, וכנ"ל הרא"ם שם שכותב אותה לשון המופיעה בכ"י ודפוסים ראשונים של רש"י: 'ויצחק – ויגר בגרר'; דעת זקנים מבעלי התוספות (שמות יג, יז) שכותב: "אמר הרב דוד זקנו של הרב משה שארץ

פלשתים מארץ ישראל היתה, שהרי לא מצינו שיצא יצחק לחוצה לארץ, וגר בארץ פלשתים, שנאמר ויגר יצחק בגרר; במדרש תנחומא הישן (וישב סי' ג): "כן הן הצדיקים, הקב"ה עשה אותן עיקר והן עושין עצמן תפלין. אברהם גידלו הקב"ה, שנאמר 'ואברכך ואגדלה שמך' וגומר, וכן 'קום התהלך בארץ' וגומר, הוא אומר לבני חת 'גר ותושב אנכי עמכם'. וכן יצחק גידלו הקב"ה, שנאמר 'ויזרע יצחק בארץ ההוא' וגומר, ואומר 'ויגר יצחק בגרר'. וכן יעקב - וישב יעקב בארץ מגורי אביו.

המהדיר של התנחומא הישן הגיה 'וישב' במקום 'ויגר', אולם כוונת התנחומא מוכיחה שלא כהגהה זו, שהרי המדרש מחפש פסוקים עם לשון גירות.

כנ"ל במדרש 'שכל טוב' (שמות יב, מ): הוא מבאר שם כרש"י שארבע מאות השנה התחילו כבר מהאבות, וגם הוא מצטט פסוקים של גירות שנאמרו באבות: שכן ישיבת אברהם קרויה גירות, שנאמר 'ויגר אברהם [בגרר] בארץ פלשתים', ויגר יצחק בגרר' וביעקב ימי שני מגורי.

וכן בספר שבלי הלקט הלכות פסח (ריח): תדע שכל שנות האבות היו בגירות וטילטול; ויגר יצחק בגרר - ויאמר אבימלך לך מעמנו, וכן אמר יעקב ימי שני מגורי שכולן היו בכלל גירות.

[מעניין שמהדיר שלושת הספרים האלו היה אותו אחד (ר"ש בוכר), ובכולם הוא הגיה 'וישב' במקום 'ויגר', ותמהני איך לא שת ליבו שהענין חוזר על עצמו שוב ושוב].

וכן הרשב"ץ בפירושו להגדה של פסח (על 'ברוך שומר הבטחתו') כותב: "כי מאז היו גרים האבות אחר לידת יצחק. באברהם כתיב 'ויגר אברהם בארץ פלשתים', וביצחק כתיב 'ויגר יצחק בגרר', ביעקב כתוב 'וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען'.

וכנ"ל בפירוש להגדה של פסח מבית מדרשו של רש"י (מוריה גליון צו עמ' ט), ובדרוש לפסח לתלמיד הרא"ש (הוהדר ע"י ר' יעקב שמואל שפיגל, מוריה גליון קמח עמ' טו), ובליקוטים צרפתיים אשכנזיים בפירוש ההגדה (מאת ר' גד חסידה, צפונות טו עמ' ז). בכולם כתוב 'ויגר יצחק בגרר' במקום 'וישב', והדבר אומר דרשני, פליאה רבתי.

ולא רק בדורות ראשונים, אלא גם בדורות אחרונים, כגון בספר 'סוכת דוד' על התורה בתחילת פרשת וישב שעומד על ההבדל שבין יצחק ליעקב, בעוד שבראשון כתוב 'ויגר יצחק בגרר' – לשון גירות, הרי שביעקב כתוב 'וישב יעקב בארץ מגורי אביו' – יעקב רצה להתיישב ולא להיות גר. והפליאה גדולה: הכי לא הסתכל המחבר בחומש וראה שגם אצל יצחק כתוב 'וישב בגרר'?

וכבר קדם לו לבעל 'סוכת דוד' רבי יעקב חי זריהן, רבה של טבריה, עם אותו פירוש המבוסס על אותה הנחה, נצטט את לשונו של הרב מנצור בן שמעון בספר 'שמן המאור' בפרשת וישב. וזו לשונו, המתובלת בקטעי פסוקים כמנהג חכמי הספרדים:

תָּזַה הַיּוֹת בַּסֵּפֶר הַבְּהִיר 'אהל יעקב' עה"ת להגאון מהרי"ח זריהן ז"ל (הרב הראשי דעיה"ק טבריה ת"ו) שכתב בסדרין על פסוק זה וז"ל: רז"ל דרשו (והובא ברש"י) ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף, ע"כ. אפשר דדיוקם הוא מהשנוי, דביעקב אמר 'וישב' ואצל אביו אמר 'מגורי' – שפירושו גירות. משמע שהוא בקש לישב בשלוה, היפך אביו שכתוב 'ויגר יצחק בגרר' ולא כתיב וישב, ופשוט. ואחר המחילה רבתי מכבוד תורתו הרמה - תמהני עליו! דאיך אשתמיט מניה דמר לשון הכתוב על מכונו ככתבו וכלשונו, דכתיב 'וישב יצחק בגרר' ולא 'ויגר' – היפך דבריו ז"ל. וביותר יגדל התימה עליו דהוא ז"ל עצמו כתב שם בספרו הנ"ל בפ' תולדות (כו ב-ג) בפסוק 'שכון בארץ אשר אומר אליך גור בארץ הזאת וגו' – הביא שם לשון הכתוב הזה על נכון 'וישב יצחק בגרר'... כי השי"ת אמר לו 'שכון בארץ' – רוצה לומר שישב בקבע ובשוב – לא פה בגרר, רק בארץ אשר אומר אח"כ אליך. אבל לעת עתה 'גור' – לשון גירות עראי בארץ הזאת. והוא לא כן עשה, וכתיב 'וישב יצחק' – לשון ישיבה בקבע בגרר, ובאברהם אביו נאמר רק 'ויגר אברהם', ולא וישב. ולזה היו לו כל אותם הרפתקאות עד שעלה לבאר שבע וכו'. ואיך כאן כתב להיפך, וְלֹא זָכַר שָׁר מִכָּל מָה שֶׁכָּתַב הוּא עֲצָמוֹ שֶׁמֶּה וְהֵן נִסְתָּר מִחֲמַתּוֹ.

מה באמת פשר התעלומה הזאת החוזרת על עצמה לאורך מאות שנים? תיקו.